

Kumkale’de Liturjik/Liturjide Kullanılmış Olabilecek Sırlı Kaplar: Haç Bezemeli Tabaklar ve Olası Vaftiz Şişeciği

Ayyüz (TOYDEMİR) SABUNCU

Keywords: Kumkale, lithurgical, glazed wares, cruciform, baptismal flask

Anahtar Kelimeler: Kumkale, Liturjik, Haç’lı Tabaklar, Vaftiz, Vaftiz Şişeciği

Öznel bilim dalı olan arkeolojide karşılaştırmalarla bir sonuç elde edilebilir. Arkeolog buluntuları, benzer ya da andırır örneklerle karşılaştırarak ulaştığı bulgularla konuyu düşünce birimlerine ayrıştırıp sorgulayan Sokrates’çi bir yol izler. Yanıtların yolunu da açabilen bu süreçte yeniden taranan 2007 Kumkale Araştırması¹ hakkında *liturjik/liturjide kullanılmış olabilecek çanak çömlek için bazı saptamalar yapılmaya çalışılmıştır*². Haç’lı tabaklar için 2007 KK. Yayınında Bizans/Haçlı Dönemi olmak üzere iki olasılıklı tarihlendirme verilmiş ((Toydemir) Sabuncu 2007b: 147-150; Çizim 2, 3); Bizans Dönemine ait buluntu olmadığı anlaşıldığından söz konusu küme belirtilecek nedenlerden Haçlı Dönemine atanmıştır.

Kumkale’nin Coğrafi Konumu

Kale Osmaniye İli, Kadirli İlçesi, Karatepe Aslantaş Müzesi yakınlarında bulunmaktadır. Koordinatları 37° 07’ ve 35° 08’ doğudur (Günay 2007: 5). Güneyinde Andıran Ovası, doğusunda ve 200 metre uzağında Ceyhan (Piramus) Nehri bulunur (Günay 2007: 5). Doğu Kilikya’da bulunan bu alan Hitit’lerden beri Geç Roma devrinde de kullanılmıştır. Kale’nin bulunduğu alanda 1-Doğu Yolu, 2-Batı Yolu ile arasında dört ayrı yol daha bulunur.

1 Bundan sonra Kumkale KK. kısaltmasıyla gösterilecektir.

2 Bundan sonra çanak çömlek ç.ç. kısaltmasıyla gösterilecektir.

KK. birbirine dik gelen bu yolların kavşağında yer alır. Ceyhan Nehri sayesinde Akdeniz'den Misis'e dek yük taşımacılığının bu kale tarafından denetlendiği belirtilir (Günay 2007: 5). O dönemde Misis'ten kale'ye teknelerle gidiliyor, Erzurum'dan Trabzon'a gelen yol nedeniyle kervanlarla gelen mallar bölge antrepolarında saklanıp teknelerle Ayaş Limanı'na taşınıyordu (Günay 2007: 6). Kale'nin Ceyhan Nehrine çok yakın olması, yerinin askeri bakımdan iyi seçilmiş olduğunu göstermektedir. Kale ve çevresi yörenin karakteristik kalker kayaları üzerine oturtulmuştur (Günay 2007: 7); kale mimarisi hakkında bilgi de aynı yayında açıklanmıştır (Günay 2007: 1-81).

Kumkale Arkeolojisi

KK.'nin kayalık bir alanda kurulması tabaka kazısına olanak sağlamamış, "Sikke, Kapalı, Örtülü Buluntu Toplulukları (closed, sealed deposit)" saptanamadığından güvenilir tarihleme (securely dating) yapılamamış, göreceli tarihleme (relativ dating) söz konusu olmuştur.

Yiyecek içecek gereksinimini karşılamak için üretilmiş KK. ç.ç.ğinde Haç Bezemeli Tabaklar ve buluntu durumu, boyutu ile dikkat çeken sırlı bir şişecik buluntusu kalenin liturji gizini aralayabileceğini düşündürmüştür³. Kutsal Su, Vaftiz Yağı Dağıtımını/Taşınmasını sağlayabilecek kapların saptanması olanaklı olamamış, testi, ibrik ve şişecik⁴ gibi kapalı kaplardan biri/birkaçı bu hizmeti yerine getirmiş olabilir.

KK. liturjik ç.ç.ğin saptanması için:

- Tütsü kabı gibi özel biçimler⁵
- Haç Bezemeli ç.ç.
- Küçük boyutlu sırlı kapalı biçimler
- Buluntu durumuyla dikkat çeken farklı buluntular araştırılmıştır

Orta Çağ Haçlı Kalesi KK.'de:

- KK. maden buluntularının kap kacak değil zırh, çivi gibi küçük buluntu parçaları olması kale liturjisinde maden kapların kullanılmadığının

3 Sayın Dr. Pandeli Zoridis "Atina, Megara Kazısı Başkanı" varlıksız ortodoksların evdeki liturjik eylemlerde sırlı kaplar yerine sırsız kap kullandıklarını annesinin dile getirdiğini belirtmiştir.

4 Vaftis eyleminin gerektiğinde küçük plastik şişelerle yapılabileceği İstanbul, Tünel, Kitab-ı Mukaddes Şirketi Sorumlusu Sayın Zeki Aydın (Hristiyan, Süryani)'dan alınan bilgiye dayandırılmıştır.

5 KK.'da saptanmamıştır.

kanıtı sayılmalıdır. Günümüzde kiliselerde Liturjik ayinlerde maden kaplar kullanılmaktadır⁶.

- Kalede ç.ç.ten başka malzemeden kap kakac olmaması kale liturjisinde ç.ç.ğin kullanıldığını, kullanılmış olabileceğini düşündürür.
- KK.'de liturjik, liturjide kullanılmış olabilecek az sayıda sırlı testicik/şişecik gibi küçük boyutlu ç.ç.te ev, hayvan gibi küçültülmüş oyuncak denebilecek buluntular saptanamamıştır. Dolayısıyla, bazı küçük boyutlu kapalı liturji gibi özel amaca hizmet için de üretilmiş, seçilmiş olabilirler.
- Kale buluntularından özellikle S 34'ün buluntu durumu, boyutu ve Haç Bezemeli Tabaklar Kale liturjisi üzerinde yoğunlaşmama neden olmuştur. KK.'nin ibrik/testi gibi sırlı kaplardan herhangi biri kale liturjisinde de kutsal suyun taşınmasında kullanıldığını saptamak olanaklı değildir.

Ortodoks din öğretilerinin Yunanca, Katolik din öğretilerinin Latince olduğu bilinir. Hristiyanlıkta Ortodokslukta Ökaristi (Taft 1991: 737-8), Katolik Mezhebinde Efkariştiya denen iki önemli ayini vardır; aralarında yöntemsel farklılıklar da olsa amaçlarının benzer olduğu bilinir. Liturji ve Ortodoksluk için yapılan açıklamalar Sayın Yard. Doç. Dr. Acara'nın "*Bizans Ortodoks Kilisesinde "Liturji ve Liturjik Eseler"* başlıklı araştırmasının özeti-nin bir bölümünün (Acara 1997: 183-201) araştırmaya alınması uygun bulunmuştur: "Liturji" kelimesinin Yunancadan geldiği, "*Liturjik eserlerin özellikle işlevlerini, işlev-tasvir ilişkisini saptayabilmek için öncelikle liturjinin tanımlanması gerekir. Kelime anlamı "ayin-ibadet" olan liturji, imparatorluk, doğum, ölüm, vaftiz ve Ökaristi gibi ayinleri içerir. Bizans Ortodoks kilisesinde "liturji" terimi özellikle en önemli ayin olan Ökaristi için kullanılır. Tüm ayinlerin ve kullanılan eserlerin sembolik anlamları vardır. Bunlar İsa'nın yaşamının doğum, ölüm gibi evrelerini sembolize eder. Burada incelenen ayinler, kullanılan eserler ve üzerlerinde tasvir edilen konuların Bizans sanatında, din işlev-tasvir ilişkisini belgelediği görülmektedir*" şeklindeki açıklaması konuyu anlamakta yardımcı olacaktır.

6 1979'da Fener Patrikhanesi'nde gösterilen liturjik kaplar maden eserlerdir.

Arkeolojik araştırmalarda .. buluntular řu kıstaslar ile araştırılabilir:

- İşlevsel Ad,
- Kap Türü,
- Buluntu Durumu,
- Kap Biçimi,
- Boyut,
- Hamur Özellikleri,
- Yüzey İşlemi (astar, sır bezek, bezeme gibi),
- Andıran ya da benzer örneklerin karşılaştırılması,
- Görece (relative), kesin/güvenilir (securely, absolute), ante quem, post quem tarihlemeler.

KK. liturjik/liturjide kullanılmış olabilecek sırlı .. buluntuları katalog bilgileriyle aşağıdaki kümelerde değerlendirilmiştir:

Kumkale Liturjik/Liturjide Kullanılmış Olabilecek Sırlı anak ömlek Buluntularının Özellikleri ve Yeniden Tarihlendirilmesi

Kale buluntularının .. özelliklerini saptayan herhangi bir kimyasal analiz yapılmaması ve fotoğrafların çekilmesi, parasal yetersizliklerden olanaklı olamamıştır. Bu konudaki bilgi bu nedenle göze ve Kinet Yayını'na dayandırılmıştır (Blackman – Redford 2005). Kale'de üç ayak, fırın desteği, fırın cürufu gibi herhangi bir fırın artığı buluntusuna rastlanmadığından, .. üretiminin bu kale'de yapıldığı söylenemez. Kale .. sırlılarının kabaca %70'i PSS türünde açık kapları oluşturur. Bu kaplar Arap etkisindeki bezeme biçimi ile koyu yeşil, kahverengi bezemeleri içerir. Kalenin tek renkli Haç'lı çanak-ömleęi ((Toydemir) Sabuncu 2007b: 93-224) bazı yayınlara dayanarak Haçlı Dönemine ait olduğu açıklanmıştır. Haçlı dönemine ait olması ile ilgili nedenleri aşağıda açıklanmıştır. Tek renkli Haç'lı tabaklar sırlı buluntuların kabaca %5-10'unu oluşturduğu söylenebilir. PSS türü .. Lane'in de belirttiği gibi bezemeleri ile Arap kùltürü etkisindedir (Lane 1938: 19-78). Kale'nin bu türünün üretim alanları hakkında bir araştırma yapma olanağı bulunamamıştır. Ancak bu konudaki bilgi yayınlara dayandırılmıştır (Blackman – Redford 2005: 92-95). Kabaca 13.-14. yy'ın ilk çeyreği arasına tarihlenebilen Suriye, İsrail, Filistin, Anadolu, Yunanistan ve Balkan ÷lkelerinde saptanmış olan PSS türü özellikle bezemesi ve bezeme biçimi yönünden Bizans'tan farklıdır ama, sır yapısına dayalı renkleri Bizans ..'i ile ilişkili olabilir. Görünüş

yönünden yüzey sıırı Bizans ç.ç.’i gibi sarımsı krem ya da yeşilimsi krem üzerine yeşil-mor veya koyu kahverengi lekeler ile bezenmiştir. Yeşil renk bakıroksit (CuO), mor manganee oksit (MgO), kızılımsı kahverengi demir oksit (FeO, Fe₂O₃)’li sıırlar olmalıdır (Blackman – Redford 2005: 93). Renkli sıırlar bazen yassı topaklar, bazen gelişigüzel çizgisel bezemeler olarak görülebilir ki, bu görünüş PSS türü için karakteristiktir.

Kumkale’de Liturjik, Liturjide Kullanılmış Olabilecek Sırlı Çanak Çömlek Buluntularının Değerlendirilmesi

Bu buluntular katalog bilgileriyle aşağıdaki kümelerde değerlendirilmiştir;

A. Açık Kaplar

Haç Bezemeli Tabaklar: S28, S42, S46, S47, S48

Haç Bezemeli Tabakların Ara Parçaları(?): S43, S44, S45

“Ampulla” denen ç.ç. türleri “papaz atamaları, vaftiz” gibi liturjik ayinlerde kullanılabildikleri gibi gündelik hayatta da kullanılmış olabilecekleri düşünülmektedir (Hayes 1971: 244, 246-47). Kalenin Haç Bezemeli ç.ç. buluntuları Haç’ları ile liturjide, “kararma izleri”yle de KK.’de gündelik hayatta kullanılmış olmalıdırlar.

KK. Haç’lı ç.ç.ğinin arkeolojik değerlendirilmesi bölge tarihine ve Kinet yayınına dayandırılmıştır (Günay 2007; Blackman – Redford 2005).

- Kutsal Şehir Kudüs’ü Bizans’tan almak isteyen Haçlıların Bizans topraklarına ilk akınları 1096-1144 yıllarına rastlar (Nomiku 1997: 27-38). Bu araştırmadaki değerlendirmelerde Lane’nin Al Mina ç.ç.ği tarihlemesi “1217-1268/1291” (Lane 1937: 19-77; (Toydemir) Sabuncu 2007b: 207-216) tarihsel gelişmeler (Günay 2007: 47-68), Kinet Araştırması ç.ç. benzerlikleri göz önüne alınmıştır (Blackman – Redford 2005).
- Kumkale’nin Ceyhun Nehri yakınında stratejik önemi olan bir alanda, Ermenilerce Alman Şövalyelerine bağış olarak verilmesi sonucu kurulduğunu Prof. Dr. Reha belirtmiştir (Günay 2007: 47-68). 11. yy ortalarında Bizanslılar Ani’yi işgal ederek Ermenileri Kapadokya, Toroslar ve Urfa’ya sınır kolonisi olarak yerleştirmiş (Günay 2007: 55), Ermenilerin 1080-1226’ya dek Rupen (Sis) ve 1226-1341’a dek Hethum Soyuy olarak Kilikya’da hüküm sürdüklerini 1098-1268 (Günay 2007: 47-68), Haçlı Antakya Prenslığının 1098-1268 yılları arasında Kilikya’da etkin olduğu (Günay 2007: 60) küme tarihlemesinde göz önüne alınmıştır.

- PSS türünde olmayan tek renk sırlı KK. Haç'lı Tabak kümesinin (A.) tarihlenmesi Kinet 2005 Yayını Haç Biçimli ç.ç. özelliklerine dayandırılmıştır (Blackman – Redford 2005). KK. Haç'lı tabakları Haç ve kap biçimi ile ilişki kurulabilen Kinet Yayını PSS türü Kinet Tabağı kazının üst tabakalardan birinde bulunmuş, Haçlı Dönemi 13. yy sonu/14. yy başlarına tarihlenmiş ancak yayında gösterilmemiştir. Kinet Tabağı hakkındaki bilgi aynı yayının tarihlenmemiş, kaynağı bilinmeyen, ortadaki Haç'ı, ağız ve gövde biçimi ile Kinet Tabağına çok benzeyen, "INAA" araştırması yapılmış, Fig. 54. V-C de gösterilmiş David Koleksiyon Tabağı benzerliğine dayandırılarak öğrenilebilmektedir (Blackman – Redford 2005).
- A. kümesi Haç'ları, David Koleksiyon Tabağı ve Kinet Tabağı ortasındaki Haç'ların küçültülmüş örnekleri görünümündedir. KK. Haç'larının köşelerindeki damlasal çıkıntılarla Kinet Yayınındaki iki tabağın Haç kollarının köşelerindeki dairesel çıkıntılar arasında da ilişki kurulabilir.
- Bizans'ın zenginlikleri Haçlıların gözlerini kamaştırmış, Büyük Saray II. Evresinin "Ao" ve IV. Evresinden "Ao, A2b, A2b4" türlerinin çift dudaklı ağızları, hafif eğrisel yayvan gövde biçimleri. Bazı sır özellikleri ve biçimleri ile Haçlı ç.ç.ğine esin kaynağı olduğu anlaşılmaktadır (Stevenson 1947: 31-101). Bizans'ın IV. evresinde astarlanmadan sırlandığı için leke bezek etkisini veren, sırlandığında kızılımsı kahverengi görünen oval topaklı "A2b" türü "Haçlıların kahverengi, leke bezekli PSS türünün" doğmasına neden olmuş olabilir (Stevenson 1947: pl. 22, No. 7, 14).
- Domaniç-Saruhan Köyünden Haç'ı ve kollar arasına yerleştirilmiş birer serbest daire ile GR tabağı (Kürkman 2005: Fot. 30, 37) Haç Kolu köşelerindeki sarkıntı ve daireleriyle KK. A., Kinet ve David Koleksiyonu Tabaklarının bir anlamda öncü tipi olarak gösterilebilir.
- Dikkat çeken husus Güneydoğu Anadolu'da Kilikya'da Haçlılar Ermenilerle KK.'yi kurdukları sürece (1080-1341) bölgedeki komşuları Haçlılar (Günay 2007: 51-52) kendi ç.ç.ğini ürettiği halde nasıl olur da Ermeniler kendi ç.ç.ğini üretememiş olabilirler? Acaba Haçlılar'a atfedilen Haç'lı ç.ç. türlerinden bazıları bölge Ermenilerince üretilmiş olabilir mi? Bu konuda doyurucu herhangi bir bilgiyle karşılaşılma⁷, bir yorum da yapılamamıştır. Bizans'ta olduğu gibi Haçlılar da Ermenileri acaba ikinci plana mı itmişlerdir?

7 İstanbul, Çiçek Pasajı arkasındaki Ermeni , St.Antuan Kilisesi papazlarından bu sorunun yanıtı alınamamıştır.

- Yanıt bekleyen bir diğer soru ise, KK.'nin Haçlı Dönemine tarihlenen Haç'lı tabakların eşit kollu Haç'ları Katolik mi yoksa Ortodoks inancının ürünü olduğu sorunudur?⁸
- 14. yy ilk çeyreğinden sonra kale hayatının bitmiş olduğunu, birinin geçerken rastlantı eseri düşürmüş olabileceği 17. yy'a tarihlenmiş tek Osmanlı piposu göstermektedir ((Toydemir) Sabuncu 2007b: 208-212).

Katalog

1. S 28. Haç Bezemeli Liturjik Tabak

((Toydemir) Sabuncu 2007b: 144-150; Çizelge: 4, 4A; Çizim 2 28)

Kumkale "78" Avlu dışı, Avlu Kuzey Çizim 1

Beş parça; orta gövde dışında profil; içte üçayak izi.

Ağız, gövde: Dışa yatay uzayan çift dudak; yukarı genişleyen yayvan, hafif eğrisel gövdede onarım/asma deliği; hafif dışa açık, halka ayak.

Y: 6,0 cm AÇ: 22,0 cm AYÇ: 6,7 cm HK: ~ 0,6 cm

Hamur: İnce özlü, 10YR 7/3 soluk kahverengi⁹

Yüzey İşlemi: İç yüzey yukarısı beyaz astar/ bejimsi kirli sarı sır ? (convert: Toydemir 1991: 34); dudakta kollarının köşeleri damlasal sarkıntılı "oluklu bezek / çizi bezekli" Haç Bezeme.

Tarihleme: 1217 - 14. yy ilk çeyreği

2. S 42. Haç Bezemeli Liturjik Tabak

((Toydemir) Sabuncu 2007b: 144-150; Çizelge: 4, 4A; Çizim 2, 42)

Kumkale "78" Avlu Dışı Çizim 1

Tek parça; alt dudak dışında ağızdan profil; arka yüzey astarsız, sırsız bölgede yoğun kararma; fırın yarası; sırda ince çatlaklar.

Ağız: Yatay uzayan ağız çift dudaklı(?), kenarı inceltilmiş üst dudak.

Y: 0,8 cm AÇ: 24,0 cm HK: 0,6 cm

Hamur: İnce özlü, 5YR 6/2 pembemsi kurşuni.

Yüzey İşlemi: İçte beyaz astar; olası çift dudak arasında "oluklu/ çizi bezekli" Haç kolu ucundaki damlasal çıkıntılardan birinin başlangıcı; yeşilimsi sarı sır dudak dışında düzensiz.

Tarihleme: 1217 - 14. yy ilk çeyreği.

⁸ Klise papazlarından bu konuda doyurucu yanıt alınamıştır.

⁹ Renkler: Munsell Soil Color Chart. Baltimore, Munsell Products, Macbeth Colorand Photometry Division of Colmrgan Corporation, (1973) toprak renkleri kataloguna göre belirlenmiştir.

3. S43. Haç Bezemeli(?) Liturjik Tabak Ara Parçası, Duvar Tabağı(?)

((Toydemir) Sabuncu 2007b: 144-150; Çizelge: 4, 4A; Çizim 2 43) Kumkale
“78” Avlu Dışı Çizim 1

Dudak, yukarı gövde parçası, ağızdan gövde ortalarına dek; gövde başlarında onarım deliği/ asma deliği.

Ağız, gövde: Dışa yatay uzayan, alt dudağı belirgin, üstteki tahrip olmuş çift dudak; aşağıya daralan yayvan gövde.

Y: 4,0 cm AÇ: 21,0 cm HK: 0,8 cm

Hamur: ~ Özenli, 5 YR 7/2 pembemsi kurşuni.

Yüzey İşlemi:

İç: Beyaz astar (dudak kenarında yok); kremimsi, çok parlak, kirli sarı sır.

Dış: Düzensiz iç yüzey işlemi.

Tarihleme: 1217 - 14. yy ilk çeyreği.

4. S 44. Haç Bezemeli(?) Liturjik Tabak Ara Parçası

((Toydemir) Sabuncu 2007b: 144-150; Çizelge: 4, 4A; Çizim 2 44) Kumkale
“78” Kule Çizim 1

Dudak, yukarı gövde parçası, ağızdan gövde ortalarına dek

Ağız, gövde: Dışa yatay uzar, alt dudak belirgin, üstü tahribe uğramış; aşağıya daralan hafif eğrisel yayvan gövde.

Y: 3,2 cm AÇ: 22,0 cm HK: 0,6 cm

Hamur: ~ Özenli, 10 YR 7/3 çok soluk kahverengi

Yüzey İşlemi: İçte beyaz astar(?) kirli krem rengi, çok parlak sır, dudak dışına düzensiz taşmış.

Tarihleme: 1217 - 14. yy ilk çeyreği.

5. S 45. Haç Bezemeli(?) Liturjik Tabak Ara Parçası

((Toydemir) Sabuncu 2007b: 144-150; Çizelge: 4, 4A; Çizim 2, 45) Kumkale
“78” Avlu Dışı Çizim 1

Dudak, yukarı gövde parçası, çift dudaklı ağız, yukarı gövde; dışta yer yer koyu renk / kararma?

Ağız, gövde: Dışa yatay uzayan ağız; üstte az belirgin çift dudak; yayvan(?) gövde.

Y: 4,7 cm AÇ: 24,0 cm HK: 0,8 cm

Hamur: ~ Özenli, 5YR 7/3 pembe

Yüzey İşlemi:

İç: Beyaz astar, dudak kenarlarında yok; hafif yeşil – açık sarı, çok parlak sır.

Dış: Ağız dışında iç yüzey astarı; astarsız bölgede ~1.0 cm genişlikte iç yüzey sırlı.

Tarihleme: 1217 - 14. yy ilk çeyreği.

6. S 46. Haç Bezemeli Liturjik Tabak

((Toydemir) Sabuncu 2007b: 144-150; Çizelge: 4, 4A; Çizim 3, 46) Kumkale “78” Avlu Dışı Çizim 1

Tek parça; ağızdan profil; sırlı yüzeyde küçük dökülmeler

Ağız: Dışa yatay uzayan, çift dudak.

Y: 1,5 cm **AÇ:** 20,0 cm **HK:** ~ 0,6 cm

Hamur: ~ Özenli, 5YR 7/3 pembe

Yüzey İşlemi:

İç: Beyaz astar; parlak kremimsi açık yeşil sır; damlasal köşe çıkıntılı “oluklu bezekli/ çizi bezekli” Haç’ın üç kolu

Dış: Düzensiz iç yüzey astarı, sırlı

Tarihleme: 1217 - 14. yy ilk çeyreği

7. S 47. Haç Bezemeli Liturjik Tabak

((Toydemir) Sabuncu 2007b: 144-150; Çizelge: 4, 4A; Çizim 3, 47), Kumkale “78” Avlu Dışı Çizim 1

Ağız, gövdeden tek parça, ağız, yukarı gövde; pul pul dökük astar, dışta yer yer kararma.

Ağız, gövde: Dışa yatay uzayan, çift dudak; hafif eğrisel omuzlu yayvan gövde(?)

Y: 3,5 cm **AÇ:** 20 cm **HK:** ~ 0,5 cm

Hamur: Az özenli, 5YR 6/6 kırmızımsı sarı.

Yüzey İşlemi:

İç: Ağızda beyaz camsılaşmış astar (Toydemir 1991: 34) dudaklar arasında köşeleri damlasal çıkıntılı Haç’ın “oluklu bezek/ çizi bezekli” iki kolu; gövdede açık yeşil sır

Dış: Ağızda iç yüzey astarı; gövdede düzensiz iç yüzey sırlı

Tarihleme: 1217 - 14. yy ilk çeyreği

8. S 48. Haç Bezemeli Liturjik Tabak

((Toydemir) Sabuncu 2007b: 144-150; Çizelge: 4, 4A; Çizim 3 48) Kumkale “78” KULE Çizim 1

Üç parça, Ağız, yukarı gövdeden profil; sırlı yüzeyde kavlamalar; dışta ağızda yer yer yoğun kararma, sırda yer yer çatlaklar

Ağız, gövde: Yatay dışa uzayan, içte alttaki belirgin çift dudak, dudaklar arasında belirli aralıklı “oluklu bezek/ çizi bezekli” köşeleri damlasal çıkıntılı Haç Bezemeden ikisi; olası yayvan gövde.

Y: 3,5 cm AÇ: 22 cm HK: ~ 0,5 cm

Hamur: Az özenli, 5YR 6/4 açık kırmızımsı kahverengi.

Yüzey işlemi:

İç: Beyaz astar; çığ yeşil sır.

Dış: Ağız yukarısında ~ 2.5 cm genişlikte iç yüzey astarı, sıırı düzensiz.

Tarihleme: 1217 - 14. yy ilk çeyreği

B. Kapalı Kaplar Olası Vaftiz Şişeciği Çizim 2

Ağızından ~ Boynun yarısından aşağısına dek saptanabilmiş bodur, küçük bir şişecik olan S 34 KK.’nin ~ 10.000’in üzerinde ç.ç. buluntusu arasında buluntu durumu, boyutu ve biçimi ile farklı¹⁰ benzersiz (unique) bir örnektir. Çünkü dış ve iç yüzey sırina ince, kirli sarımsı bir tabaka bulaşmış, bu madde sır çatlakları arasında yoğun sarımsı-kahverengimsi bir görüntü vermiştir. Bu maddenin analizi yapılamamıştır ama S 34’ün buluntu durumu ve ç.ç. özellikleri vaftiz eylemini gerçekleştiren bir Vaftiz Şişeciği, bulaşan maddenin de Vaftiz Yağı olduğu düşüncesine güç kazandırmıştır/kanıt oluşturmıştır denebilir. Kalede S 34’e benzer/andırır başka örnek bulunamaması belirtilen ç.ç. özellikleri ile S 34’ün KK.’de:

- Haçlı Döneminin bir evresinde vaftiz için kullanılmış bir kap (şişecik),
- Kalede ev, hayvan biçimli oyuncak denebilecek bu denli küçük boyutlu ç.ç.ğin saptanamaması da buluntunun oyuncak olamayacağını,
- Vaftiz Yağının taşıyıcısı tarafından emilmemesi için sırlı bir kabın seçildiğini,
- Buluntu durumu, biçimi ve boyutuyla S 34’ün başka bir amaca hizmet etmeyeceğini göstermesi,

10 Kitab-ı Mukaddes Yetkilisi din adamı Dr. Zeki Aydın’dan aldığım bilgi de bu konudaki düşünceyi desteklemektedir

- Yüzeyle bulaşmış sarımsı maddenin bir vaftiz yağı artığı olup olmadığı analiz yapılamadığından saptanamamış, bu artığın vaftiz yağı olabileceği yorum yapılmakla yetinilmiştir.

Bu nedenle belirtilen özellikleri ile S 34'ün Vaftiz Şişeciği olduğuna karar verilmiştir.

KK.'nin Haç'lı Tabaklarının S 34 ile birlikte liturjik kapları olduğu hatta bölge liturjisi için de önem taşıdığını belirtmek gerekebilir.

Katalog

S 34. Liturjik Kap-Vaftiz Şişesi

((Toydemir) Sabuncu 2007b: 108, 161, 214; Çizelge 11, 11 A; Çizim 10) Kumkale "78" Avlu Dışı Çizim 2

İki parça; Ağız, boyun ortalarından profil; astar, sır yer yer dökük; donuk sarı ince yapışık madde, sır çatlakları arasında yoğun kahverengimsi sarı görüntülü.

Ağız: Üstü hafif yassılaştırılmış dudaklı, kısa, ~ silindirik boyun.

Y: 1,5 cm **AÇ:** 3,8 cm **HK:** ~ 0,4 cm

Hamur: ~Özenli, 7.5 YR 5/2 kahverengi

Yüzey İşlemi: Dış, içte beyaz astar, çok açık sarımsı krem sır

Tarihleme: 1217 - 14. yy ilk çeyreği (?)

Haçlı Çanak Çömleğinin (PSS) Dağılımı

Pringle'nin "Haçlı ç.ç."si dediği tür Bizans topraklarında 13. yy-14. yy ilk çeyreğine dek saptanan Akdeniz'de yayılmış "çok renkli" (multiple coloured) ç.ç. türü olduğu anlaşılmaktadır. Türün yayılma alanlarından bazıları şunlardır:

- Kuzey Suriye'de ilk kez Lane tarafından araştırılmıştır (Lane 1938: 19-78),
- KK., Kilikya'da ((Toydemir) Sabuncu 2007b: 92-224; Toydemir 2003: 253-258),
- Kinet, Hatay (Blackman – Redford 2005: 84-184)
- Caesera (Pringle 1985: 171-202),
- Akka (Stern 1997: 35-70)
- Korint-Yunanistan (Mac Kay 1994: 401-422)

- Kıbrıs (Stern 1995: 325-335)
- İstanbul ((Toydemir) Sabuncu 2007a: 63-84),
- Kudüs Latin Krallığı'nda, Beyrut'ta (Blackman – Redford 2005: 91,
- Kahire ve İskenderiye (Mısır)'da,
- Kırmızı Kule, Frank Filistin'i, Pringle 1986: 138, fig. 40,
- Venedik ve Cenova'da bu tür Levantenlerle ticaret nedeniyle saptanmıştır.

Böylelikle 13.-14. yy'ın ilk çeyreği arasına tarihlenebilen bu ortaçağ Haçlı Dönemi ç.ç.'nin dağılımı hakkında yukarıda saptanan örnekler fikir verecektir. Ayrıca bu konuda Kinet yayınında önemli açıklamalar yapılmıştır (Blackman – Redford 2005).

Sonuç

“13. yy başları ve 14. yy'ın ilk çeyreğine” tarihlenebilen sırlı Haçlı Dönemi ç.ç.ği “A.” kümesinin gündelik hayatta kullanıldığı gibi Haç Bezemeleri nedeniyle liturjide de kullanılmış olduğu düşünülmüştür. “B” kümesinde gösterilen S 34'ün boyutu, sırlı oluşu, özellikle buluntu durumu onun da liturjiye hizmet ettiğini düşündürmektedir. Herhangi bir KK. ç.ç. türünün Haçlılara komşu olan Ermenilerce üretilmiş olduğunu gösteren bir ipucu vermemesi akıllarda soru olarak kalmış, soruya uygun açıklama da bulunulamamıştır. Tarihlemeler kesin tarihlemeler olmayıp, benzer/andırır örneklerin karşılaştırılmasına dayanan görelî tarihlemelerdir.

Uygarlıklar her konuda gelişmiş, güçlenmiş ya da durağan kalarak zayıflamış, izlerini bırakarak yok olmuşlardır. Aslantaş Barajının suları altında kalmış KK. ç.ç. buluntuları KK.'de Haçlıların yaşadığını gösteren kanıtlardır. Bu araştırmada belirtilen örnekler giz olan bu kalenin liturjisine ipucu oluşturabilir. Bu yolda yapılan saptama ve yorumlar bölge liturjisi için de ipuçları sayılabilir.

Ayyüz (Toydemir) Sabuncu
sabuncuayyuz@hotmail.com

Re-Dating of Liturgical Glazed Wares: Plates with Cruciform Motifs and a Baptismal Flask

After the re-examination of the data from the Kumkale publication of 2007, it has been observed that there were no Byzantine pottery remains reported from the site at all, therefore that possibility has been completely ruled out and only the dating of Crusader Period has been accepted.

The Re-Dating of the Liturgical Glazed Wares

A. Glazed Plates with Cruciform Motifs

The sherds S 28, S 42, S46, S 47, S.48 and S 43, S 44, S 45, thought to be plain body sherds of the same type, were all evaluated in the same group.

- Although the Castle has been dated to the Crusader Period because of the presence of the PSS wares (Al Mina, 1217-1290), the dating was stretched to the end of the 13th or the beginning of the 14th century, in fact, included even the first quarter of the 14th century in the earliest attempt at dating the site, because of the reasons given below.
- The dates of the Armenian Dynasties of Rupen (Sis) (1080-1226) and Hethum (Lampron) (1226-1341) with the dates of the Crusader Principality of Antioch (1098-1268) given by Prof. Günay in the Kumkale Publication of 2007 have been taken into consideration.
- Kumkale Group A, comprising monochrome glazed wares with cruciform motifs on the lips of the plates, shows similarities in body and lip forms to the PSS plates with central cruciform motifs. The dates, the end of the 13th and the beginning of the 14th century, have been based on comparisons in form and decoration with the Kinet plate published in 2005 and the undated plate, provenance unknown, from the David Collection, also published as Fig. V-C in the same Kinet article. Of course, the Kumkale cruciform motifs are smaller in size. Considering the commotion in the area, the dating of Kumkale Group A wares has been stretched to the first quarter of the 14th century, which, in turn, has been extended to the whole castle.

- As a prototype to the plates with cruciform decoration from Kumkale, Kinet and the David Collection, we can point out to an Early Byzantine GR type plate from Domaniç, which has a total of four free standing circles between the arms of the cross.

B. A Glazed Vessel with Closed Form / Baptismal Flask S 34

With its form, very small size, being glazed and especially find condition this vessel must be the only liturgical find among the Kumkale pottery, nearing about 10.000 pieces, that draws attention.

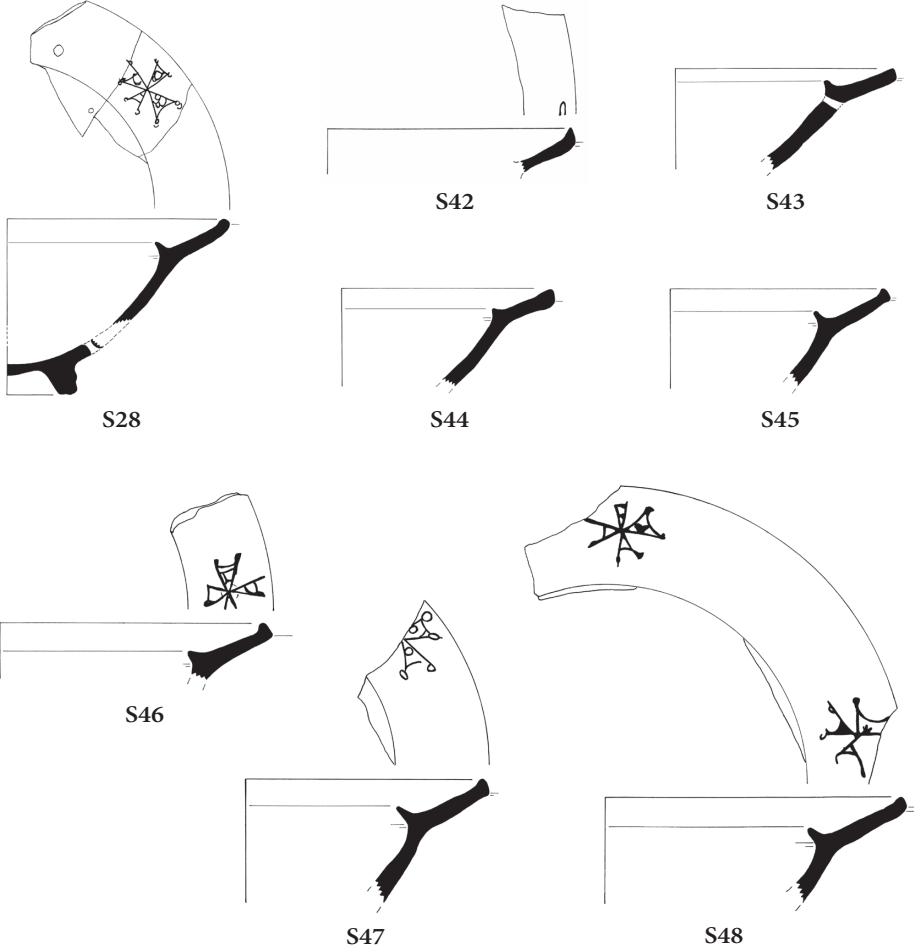
- Sherd S 34, lacking the part below the neck, has a thin dull yellowish layer of a remnant of some substance on the glaze, both inside and outside, also in the cracks of the glaze in yellowish-brown/dull brown colour, giving the impression that this substance could have been anointment oil. Although this substance has not been analyzed chemically, given the adhering condition of it to the surface and the size of the vessel, we have come to the conclusion that we had a baptismal flask at hand.
- At Kumkale no other pottery with these characteristics have been found. On the basis of the information given by a priest consulted on the subject, as well as the small size, making it easy to carry, and the find condition strongly support the possibility of S 34 to be a liturgical vessel. The fact that no miniature sized pottery that could be used as toys were found at Kumkale is further support for the above conclusion on S 34.
- The fact that S 34, which is almost definitely considered to be a baptismal flask, was found together with the plates decorated with cruciform motifs in the castle gives us some clues to the social life associated with religion in the castle.

In conclusion: The datings are relative, based on comparison, rather than absolute dating based on scientific analysis. The fact that the castle was constructed on rocky ground made it impossible to conduct an excavation based on stratigraphy. No assemblages from sealed deposits were acquired. All the finds excavated inside the castle were dated from 1217 to the first quarter of the 14th century. Although civilizations develop and strengthen, then become stable, weaken and disappear, they always leave behind their traces. Likewise, Kumkale finds are also traces of the past, this time giving evidence for movements of the Crusaders in Cilicia. This research was conducted more for data on liturgical functions of pottery, which seems to be more of a mystery, rather than the more familiar functions of it.

Kaynakça

- Acara, M.
1997 "Bizans Ortodoks Kilisesinde Liturji ve Liturjik Eserler", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 15: 1, 183-201.
- Blackman, M. J. – S. Redford
2005 "Nutron Activation Analysis of Medieval Ceramics from Kinet, Turkey, especially Port Saint Symeon Ware", *Ancient Near Eastern Studies* XLII: 83-186.
- Günay, R.
2007 "Mimari", *Kumkale Toros Eteklerinde Bir Haçlı Kalesi*, İstanbul:1-89.
- Hayes, J.
1971 "A New Type of Early Christian Ampulla", *The Annual of the British School of Archaeology at Athens* 66: 243-248.
1992 *Excavations at Saraçhane in İstanbul, The Pottery 2*, Princeton.
- Kürkman, G.
2005 *Toprak, Ateş, Sır Tarihsel gelişimi, Atölyeleri ve Ustalarıyla Kütahya Çini ve Seramikleri*, İstanbul.
- Lane, A.
1938 "Medieval Finds at Al Mina in North Syria", *Archaeologia* LXXXVII, 2. Seri, XXXVII: 19-78.
- Mac Kay, T.
1994 "Pottery of the Frankish period 13. and early 14.Century", C.Williams – N.Bookidis (eds.), *Corinth, the centenary 1896-1996*, (Corinth XX), Athens: 401-422.
- Munsell
1973 *Munsell Soil Color Chart. Baltimore, Munsell Products, Macbeth Colorand Photometry Division of Colmorgon Corporation*, Baltimore.
- Nomiku, H. A.
1997 *Haçlı Seferleri*, İstanbul.
- Pringle, D.
1985 "Medieval Pottery from Caeserea: The Crusader Period", *Levant* 17: 171-202.
1997 *Excavations in Acre, 1974: the pottery of the Crusader from Site D*, 'Atiqot, 31: 137-156.
- Stern, E.
1995 "Export to the Latin East of Cypriot manufactured glazed pottery in the 12.th-13.th Century", N.Coureas – J. Riley-Smith (eds.), *Cyprus and the Crusades*, Nicosia: 325-335.
1997 "Excavation of the courthouse site at Akko: The Pottery of the Crusader and Ottoman Periods", 'Atiqot, 31: 35-70.

- Stevenson R. B. K.
1947 "Chapter II: Pottery (1936-7)", G. Brett *et al.* (eds.), *The Great Palace of the Byzantine Emperors Being A First Report On The Excavations Carried Out in İstanbul On Behalf Of Walker Ttrust (The University of St. Andrews) 1935-1938*, London: 31-101.
- Taft, R. Sj.
1991 "Eucharist", *The Oxford Dictionary of Byzantium* 2: 737-738.
- Talbot Rice, D.
1930 *Byzantine Glazed Pottery*, Oxford.
- Toydemir, A.
2003 "Çukurova (Kilikya), Osmaniye İli, Ceyhan (Piramus) Nehri Yakınında, Aslantaş Baraj Suları Altında Kalmış Olan Haçlı Kalesi Kumkale'nin Keramik Buluntuları", Ch. Bakirtzis (eds.) *Actes du VIIe congrés International sur la céramique médiévale en Méditerranée*, Athens, 253-258.
- (Toydemir) Sabuncu, A.
2007a "A Ceramic Assamblage from a closed Deposit of the Early Thirteenth Century in the Kalenderhane Camii, İstanbul", *Sanat Tarihi Defterleri* 11, İstanbul: 63-84.
- 2007b "Çanak Çömlek", *Kumkale Toros Eteklerinde Bir Haçlı Kalesi*, İstanbul: 91-224.
- Toydemir, N.
1991 *Seramik Yapı Malzemeleri*, İstanbul.

Çizim 1*

S28: ((Toydemir) Sabuncu 2007b: 91-224, Çizim 2 28); S42: ((Toydemir) Sabuncu, A. 2007b, 91-224, Çizim 2 42); S43: ((Toydemir) Sabuncu, A. 2007b, 91-224, Çizim 2 43); S44: ((Toydemir) Sabuncu, A. 2007b, 91-224, Çizim 2 44); S45: ((Toydemir) Sabuncu, A. 2007b, 91-224, Çizim 2 45); S46: ((Toydemir) Sabuncu, A. 2007b, 91-224, Çizim 3 46); S47: ((Toydemir) Sabuncu, A. 2007b, 91-224, Çizim 3 47); S48: ((Toydemir) Sabuncu, A. 2007b, 91-224, Çizim 3 48)

Çizim 2*

S34: ((Toydemir) Sabuncu, A. 2007b, 91-224, Çizim 10 34)

* Bu çizimler (Toydemir) Sabuncu, A. 2007, yayınında 1/3 oranında küçültülerek kullanılan çizimlerden kopyalanmıştır.

